

Theo Hetteema

Verlichte geesten

Verschenen in *Theologisch Debat* 8 nr. 4 (2011) 62-63.

Ondersteund door een eigen website voor het boek en met een rode flaptekst om het kaft gooit uitgeverij Skandalon het boek *God en de Verlichting* van Hannemieke Stamperius in de publiciteit: 'STOP de atheïstische leugen. De Verlichtingsdenkers geloofden in GOD!' Met deze strijdkreet bespreekt Stamperius een groot aantal filosofen uit de Verlichting. Dat levert een exposé op dat zeker de moeite waard is, omdat een aantal denkers naar voren wordt gebracht dat in het gebruikelijke rijtje van Hume, Kant en Voltaire vaak onderbelicht blijft. Dat er dan ook wel eens een denker besproken wordt zonder dat het woord God of geloof daarbij valt (90-92 over Margaret of Cavendish en Catherine Macauley) moeten we maar op de koop toenemen.

In het algemeen wekt dit boek bij mij de indruk van een moderne Don Quichote, die tegen waanbeelden ten strijde trekt die een ander in de werkelijkheid niet tegenkomt. Want wie van degenen die zich ook maar enigszins in de westerse godsdienstfilosofie hebben verdiept zal durven beweren dat 'de' Verlichtingsfilosofen niet in God geloofden? Het ging de achttiende-eeuwse filosofen vooral om het christelijk-orthodoxe godsbeeld, dat zij graag inruilden voor een godsbeeld dat niet van bijzondere openbaring of de traditie van de kerk afhankelijk was. Uiteindelijk is dat ook wat Stamperius moet toegeven. Door niet zorgvuldig te omschrijven wat ze eigenlijk met 'atheïsme' bedoelt, haalt Stamperius uiteindelijk niet meer dan zelf geclaimde succesjes binnen. Zo weet ze van de atheïstische filosoof D'Holbach te beweren dat hij in ieder geval religieus was, omdat hij een lofrede biedt op de Natuur (166). Zo kun je een vegetariër verwijten dat hij leren schoenen draagt. Ik ben benieuwd hoe Stamperius tegen een Verlichtingsdenker als De Sade zou aankijken, die nu onbesproken blijft. Formuleringen als: 'Spinoza werd als jood geëxcommuniceerd vanwege zijn twijfel aan de joodse dogma's' (198) zijn ergerlijk. Inhoudelijk onjuist, zonder kennis van de historische context en met precies de verkeerde formuleringen – talloze malen komen zulke uitglidders in het boek voor. Als Hume in een van zijn *Dialogues Concerning Natural Religion* een personage een snerende opmerking naar de atheïst in het gezelschap laat maken, kun je dat toch niet als bewijs voor zijn vermeende theïsme aanvoeren (206)? Zo zou ik door kunnen gaan. Onbegrijpelijk dat dit boek zo is verschenen.

En dat terwijl dezelfde uitgever met het boek van Leen den Besten laat zien dat het ook anders kan. Hier komt immers een goed geschreven en in alle rust doordacht boek naar voren. De auteur laat zien dat hij goed thuis is in de literatuur rond religiekritiek en de hernieuwde waardering voor religie en religieuze ervaring. Dat maakt hem bescheiden. Zijn greep op de stof verleidt hem niet tot boude beweringen of een valse apologetiek. Nadat den Besten heeft laten zien dat er voldoende intellectuele ruimte is om religie een plaats te geven, is zijn conclusie: 'Intellectuele overwegingen zullen maar zelden de doorslag geven bij het slagen of falen van een religie (...). Toetreding tot een religie zal vooral gebeuren als men belangrijke, religieus neutrale contacten onderhoudt met mensen die deze toetreding op prijs stellen' (504). Met zulke genuanceerde beweringen haalt een uitgever het grote publiek natuurlijk niet binnen maar wordt er wel iets van blijvende waarde geboden. Als ik iets op het boek mag aanmerken, dan is het dat rijp en groen wel eens achter elkaar worden gepresenteerd (zoals bijv. Anton Constandse na Sartre) en dat de auteur wel eens *erg* weloverwogen is. Ik zou nu wel eens willen weten waar den Besten écht warm voor loopt, al biedt het laatste hoofdstuk over Verwondering en verbijstering en het verbreken van de 'ketting van onverstoorbaarheid' daarop wel een inkijs.

Den Besten heeft in korte tijd een mooi oeuvre geschreven (*In naam van God; Het uitgelezen boek; Van animisme tot ietsisme; De weg van eenzame vromen; Leven op de bonnefooi*). Wat let hem om nu eens kritisch als bureauredacteur bij Skandalon aan de slag te gaan en het werk van collega's te gaan corrigeren?

Hannemieke Stamperius, *God en de Verlichting*, Skandalon, Vught 2011, ISBN 978 94 90708 22 1, 254 pp., € 19,50.

Leen den Besten, *Illusie of Verlichting. Kritiek op en betekenis van religie*, Skandalon, Vught 2011, ISBN 978 94 90708 23 8, 543 pp., € 33,50.